

MORENA A DITKO

Ľudové spodové bábky, na tyči. Pomenúvajú osobité postavy stelesňujúce prírodné sily v rozličných variantoch aj Marmuliena, Kyselica, Dido, Ďado i Dedo. Hralo sa nimi kolektívne, celé skupiny dievčat sa vyjadrovali vzhľadom na Morenu a chlapci na Ditka. Sú dokazateľným najstarším doložením stretnutia pohanstva s kresťanstvom: „Morena, Morena za kohos' umrela, 'ny za ny, 'ny za ny, lež za ty Slovany.“ Morena stelesňovala zmar a smrť zimy, preto ju dievčatá vynášali na jar v sprievode so spevohrou, a Ditko zasa pažravosť i sebeckosť. Vplyv tejto hry mal aj presah na maďarskú Kis.

BETLEHEMY A DŽAKULÍNA

Betlehem je osobitý druh ľudového bábkového divadla národov strednej Európy: u Čechov jasličky, u Poliakov szopka, u Ukrajincov vertep, u podtatranských Goralov džakulína. Predstavovali sa nimi biblické výjavy v posvetšenej podobe, prostredníctvom súboru sošiek osadených na doske (stolové divadlo), alebo spodovo vodených bábok na lištách (krosnové divadlo). Na Slovensku sa pre tento druh výraziva dochovali aj ďalšie pojmy: jasle, betlémky, salaške, bujdičky, kolísky, maštalke, pastušky, pastierne. Hra bábkohercov predvádzajúcich výstupy, piesne a niekde aj tance sa konala buď vo vzťahu k celému betlehemu, alebo rozpochybovaním jednotlivých bábok.

KUKLY A MASKY

Sú ľudovým výrazivom najmä pri fašiangových, ale aj rodinných obradových zvykoch, ktorými sa obrazne vyjadrovali rozličné postavy, nielen prevlekom, ale aj nasadením si výtvarných znakov predstavovanej postavy: turoňa (divokého zvieratá), kozy, medveďa, ale aj rozličných pováh a zamestnaní: brucháč, ježibaba či dvojbaba, lekár a pod. Masky vyznačovali tvár, kukly celú hlavu ba i postavu. Zhotovovali sa z papiera, prírodných plodov, tkanín, koží i dreva, často aj ich kombináciou. Vyjadrovali nadsádzku, teda karikovanie neduhov, alebo nadprirodné sily: smrť, čerta, anjela, alebo stelesnenie zvierat.

TEKVIČKY A SVETLONOSY

Ľudové sezónne bábky využívajúce okrúhly tvar tekvičiek a ich blízkych odrôd: melóny a dyne na prípravu i úpravu hracích znakov, vybratím dužiny, vyrezaním otvorov a vnútorným nasvietením sviečkou alebo kahancom. Ako doplnky na dotváranie ich podoby sa používali aj uhorky, kukuričné šúľky a výrezky z repy. Hralo sa s nimi prevažne v noci, preto sa niekde volali aj svetlonosy či tekvicové lampáše. Keďže išlo o sezónny materiál, hrala s nimi mládež najmä počas jesenných a sčasti zimných večerov, dňov strig a pod. Ich námietmi boli prevažne povesti alebo zvieracie i kráľovské rozprávky, v ktorých dominovali bitky.

KRUMPLIČKY A MAKVIČKY

Prevažne v ľudovom rodinnom divadle využívané hracie znaky, buď nasadené na prsty alebo skladané tvary z viacerých jednotiek. Hrali sa s nimi i predvádzali nimi výjavy deti, ale aj dospelí pre deti. Ich využitie na bábkohru je známe po celej Európe. Využívali sa aj v kombinácii s mrvou i hanričkami a drievkami, alebo aj kuchynským náčiním, pretože sa poväčšine predvádzali v teplom prostredí počas chladnejších dní jesene a zimy. Jadrom ich tvarovania bolo rezanie tváre, ale sklbovali sa aj do sošnejších tvarov, spájaním prostredníctvom drievka alebo klinového narezania. Hrávali sa nimi rozprávky najčastejšie zvieracie alebo strašidelné.

TÔŇKY A TIEŇOVKY

Pôvodné ľudové výrazivo využívajúce svetlo a predmet alebo časť ruky či celé telo na vrhanie tieňov. Tôňky boli predvádzanie príbehov či ich ilustrovanie prostredníctvom vrhania tône na stenu. Tieňovky zasa hranie za plachtou. Pravdepodobne súviseli s tureckou hrou Karaközö. Hrali sa nimi buď zvieracie, alebo žartovné príbehy, alebo hrôzostrašné výjavy. Pri tieňovkách aj so svetlom a farbou. Zvlášť výrazne v ľudovej hre Svätá Dorota.

IHRUŠKÁRI A ROZPRÁVKARI

Ľudoví bábkoherci podávajúci rozprávky prostredníctvom vecných hracích znakov nasadených na nohy, špice obuvi i kolená s rozpohybovaním rukami. Na tvarovanie znakov – bábok využívali akékoľvek improvizované látky, ktoré mali po ruke, najmä vystrihnutý a domalovaný papier, ale aj vopred pripravené rezbovania do dreva. Hrávali sa nimi najmä kráľovské rozprávky, zbojnícke bitky a dračie príbehy, či zápasy ježibáb s inými prírodnými silami. Ide o pozostatok spôsobu hry igrícov.

PERNÍKY A VOŠTINKY

Sú využitím remeselníckych výrobkov na hracie znaky v súvisi s trhovými ponukami na jarmokoch prostredníctvom ich tvarov. Modelovanie cesta i voštinárske výrobky svietidiel (sviečky, kahance, lampáše) z včelieho vosku umožňovali tvarovanie rozličných reálnych podôb i predstáv, a podľa toho sa aj podávali nimi hrané príbehy. Príťahovali kupujúcich na trhoch k stánkom a boli teda osobitým druhom kupeckého divadla.

OLEJKÁRSKE FLAŠTIČKY A DROTÁRSKE PLETENICE

Ide o využitie na hrový prejav pracovných prostriedkov slovenských potulných remeselníkov – liečiteľov olejkárov so znievskej državy v Turci a drotárov z hornej trenčianskej, ktorými si buď získavali odberateľov alebo sprostredkúvali potešenie sami sebe v ďalekej cudzine. Olejkári využívali rozličné tvary a výšky fľaštičiek na pokreslenia a „oblečenia“, pričom každá stelesňovala nielen určitú postavu, ale aj liek. Najznámejšia hra bola o Jánošíkovi, pričom postavy ľudu a zbojníkov predstavovali hojivé lieky a páni jedy. Drotári hrali najmä vianočné a biblické príbehy vystrihovanými plechmi a drôtenými pletencami postáv.

PIKULÍCI A PERMONÍCI

Druh banického bábkového divadla využívajúceho na vyjadrovanie mechanizmu pohybu zaťaženie vytvarovanej podoby, prevažne v oblinách, na spodu, a tak sa bábka pri každom vychýlení vždy postaví do pôvodnej polohy. Patrí do radu rezaných techník, ako boli rozličné rebríky, hady a pod., pri ktorých sa isté technické riešenie stalo nielen nástrojom rozpochybovania, ale pridaním slovesných prejavov aj nástrojom na podávanie príbehov.

Mišo A. Kováč